

Վրիստոսի գերեզմանը, եկ օր մ'ալ բաց իմինս : Վերեզմանն մէկ ամպ մ'է . երբ դու՝ արդարները կանչելու ձայնդ ձգես, անոնք արևու պէս լուսափայլ պիտի ելլան անկից . և օդուն մէջ յափշտակուած՝ տարուին Վրիստոսի առջև, և յաւիտեանս լստուծոյ հետ պիտի ըլլան : Սխիթարենք մէկզմէկ այս խօսքերուս զմայլեցուցիչ քաղցրութեամբը :

Մանճոնի :

Լեքսանդր Սանճոնի, անուանի բանաստեղծ Իտալացի, ծնաւ 'ի Սիլան յամին 1784 : Իր հայրը, թէպէտ և կոմս, բայց անհրահանգ մարդ մըն էր, իսկ մայրը խիստ նշանաւոր կին և Պէգգարիայի աղջիկն էր, որ Յանդանի և Պարթի ըսուած համբաւաւոր ծառն գրած է : Պատանին Սանճոնի տղայութեան ժամանակն իր պապուն հետ կենակցելով, անոր մտածութիւնքն իր վրան ազդեցին, և համբակութենէն սկսեալ Սոլդէոի հետևող և փիլի-

սոփայ եղաւ, և այս պատճառաւ ետքէն հասարակաց կրթութեան հակառակ սաստիկ ընդդիմութիւն մը ունեցաւ : Լսու հանդերձ կատարելապէս իր ուսմունքներն ըրաւ 'ի Սիլան, ետքն 'ի Բաւիա, և Լեյֆերեայ, Սոնդիի ու Ֆոսգոյի վրայ սաստիկ սէր կապեց : (Յամին 1805, մօրը հետ Բարիզ գնաց, ուր Պէգգարիայ անուամբն ընդունուեցաւ Գետաֆանի անուանի ընկերութենէն, որ այն ատեն () դէօլ կը հաւաքուէր, և որուն անդամ էին Սոլանէյ, Վապանիս, Կարա, Տը Ղարսի և Ֆորիէլ : Լսու յետինս Սանճոնիի մտերիմ բարեկամն եղաւ, որուն ընծայեց Սանճոնի իր Կոմս Գարճանեոյս ողբերգութիւնը :

Լսու նախընտիր կաճառոյն հովանաւորութեանը ներքև, հետևեալ տարին սկսաւ քերդողն իր ասպարէզը անյանգ ոտանաւորով մը, ներշնչեալ իր ազգականաց մէկուն կանխահաս մահ հուամբը, այս վերնագրով . 'ի հահ Կարոյս Իմպերատայ (Բարիզ . 1806) : Հասարակ կեղերջական ողբոց մէջ նշանաւոր սեպուեցաւ այս կտորս որ կերպով մը իր կենացը նկարագիրն եղաւ .

Ոչ ընդ վատաց գոյ դաշնադիր, կամ մատնիչ
Սուրբ իրաւանց . ոչ ընդ շըրթունս հանել բան՝
Ի գովս ախտին և կամ ի հենգըն բարւոյն :

Սորը հետ (1807) Սիլան դառնալէն ետև գենուացի սեղանաւորի մը Լուիզ-Հանրիէզ Պլոնտէլ դստեր հետ ամուսնացաւ, յամին 1808 : Լսու ժամանակին 'ի լոյս ելաւ դիցաբանական քերդուածն Ուրանիա (1809), որ համարեցաւ հաւաքածոյ մի իտալական անհամ քերդուածոց :

Բայց սակայն Սանճոնի իր առած դաստիարակութեանն հակառակ, եւ անդնալից ոգւովն վառուած, մղումն կը դգար յուղղափառութիւն, առ որ իր կինը դարձած էր . որուն բացարձակ սկզբունքներն քիչ մը վերջն ընդու-

նեցաւ, և գեղեցկահիւս քերդողական երկասիրութեամբ մը իր այս մտածութեանց փոփոխութիւնը պանծացուց : Լսու գրուածքը կը կոչուի Տաղտալիս (Սիլան, 1810), և է հաւաքածոյ երգոց 'ի ծնունդ Տեառն, 'ի Չարչարանսն, 'ի Հարութիւնն, 'ի Վալուստ Հոգւոյն սրբոյ, և 'ի Սերափոխումն Կուսին, որոնց մէջ հեթանոսական ձեւերը թողլով, նոր քնարերգական բանաստեղծութիւն մը կը ստեղծէ, լի եւ անդեամբ և ամբարձմամբ մտաց : Ետքն ետևէ եղաւ ազգային մատենագրութիւնը բոլորովին վերանորոգել, և

նոր Թատրերգական ոճն մտցնել։ Ընկելի 'ի Վերմանիա քարոզած, և Կեթեի ու Ելլեի 'ի գործ դրած նորաձևութիւնը գրեթէ մի և նոյն ժամանակ մտաւ 'ի Վաղղիա և յԽտալիա։ Մանծոնի, Ֆոսգոլլի ու Սիլվիոյ Ռեւլիգոյի վախով ձեռք զարկած փորձերէն զոգուեալ, յամին 1820 երևան հանեց իր նորավէպ ողբերգութիւնն, Կանն Գարմանեռլա, որուն վրայ բոլոր Եւրոպա խօսուեցաւ։ Հեղինակին վրայ սաստիկ քննադատութիւնք եղան, զորոնք ինքը զօրաւոր կերպով հերքեց իր գաղղիներէն ծածանալի և Բեղա-միութեան վրայ գրած նամակին մէջ։ Նաև Կեթե իրեն վրայ գովեստի հատուած մը գրեց։ Հիմա առ հասարակ կը վկայեն թէ չէր արժէր որ այդ աստիճան հասարակութեան սիրտը վառէր այդ քերդուածն, որ միութեանց օրէնքն եղծանելովը՝ նորավիպական էր, իսկ Թատրերգական սահմանաց տարապայման պարզութեանն և ծանր ոճոյն համար նախադասական։ Եւրկորոգ ողբերգութիւն մ'ալ, Աբելլի, 'ի լոյս տրուաւ յամին 1823, հանդերձ ծանօթութեամբք և պատմական տեղեկութեամբք։ Բորնիւմն աւելի մանուածոյ է, գործողութիւնն աւելի կենդանի, և վախճանն աւելի Թատերական։ Բայց գործոյն գլխաւոր գեղեցկութիւնն մանաւորապէս պարուց մէջն է, ըստ ոճոյ նախնեաց, զոր նախընթաց քերդուածոյն մէջ ալ մտուցեր էր։ Բնդ մէջ այս երկու Թատերական երկասիրութեանց, Եւրոպոնի մահուան առթիւն հրատարակեր էր անուանի տաղ մը, Հիւգո Մայիսի (1821), յորում կրօնքն 'ի մեծ զարմացումն կրօնական և Թագաւորական կուսակցութեան՝ իբրև իրեններէն մէկը կը կոչէր զկայսրն ըսելով։ « Բնաւ այլ գերամբարձ մեծութիւն մը չխոնարհեցուց երբէք իր ամբարտաւանութիւնն առաջի նախատանաց Վոլգոթայ »։ Բայ տաղը մեր ժամանակիս գեղեցկագոյն քնարերգական կտորներէն մէկն համարուեցաւ։

Բայց Մանծոնիի փառքը պայծառայնողն է իր վիպասանութիւնն՝ Հարան և Խօսնայր, պարմաւիտն Միլանո յժէ Դարոն (1827)։ Վրեթէ ամենայն լեզուաւ Թարգմանուեցաւ այս գողտր և սրտաշարժ պատմութիւնն, ուր քերթողն՝ գեղջկական սիրոյ մը առթով ամենայն ճարտարութեամբ կը նկարագրէ ժէ դարու իտալական ընկերակցութեան վիճակը։ Բոլոր մէջի անձինքն ժողովրդականք են, և իւրաքանչիւրն մէկ մէկ նախատիպ պատկեր և նկարագիր, եռանդուն աշխուժով հնարուած, և մանաւանդ այնպիսի այլափոխ ոճով բացատրուած, որ բոլոր իտալական ականջքն կը զմայլին կը հրաշանան։ Պարզութիւն, քաղցր և ընտանի ծաղրածութիւն, վայելուչ ընտանութիւն, փոփոխ պարզ և վսեմ ճարտասանութիւն, բոլորն այս վիպասանութեանս մէջ, Թող քանի մը երկարաբան կտորներ, կը դիմեն 'ի մի ամբողջութիւն սքանչելի։ Բայ վիպասանութեանս ծանօթութեամբք հանդերձ տպագրութեան մը մէջ, նախկին բնագրին վրայ աւելցուց Մանծոնի Պարմաւիտն վարպետ սէանն, ուր քրտմնելի նկարագրութիւն մը կ'ընէ անգութ և ամբարիշտ սպանութեանց, որ յառաջ եկան 1630ն ահաւոր ժանտամահուն ժամանակ ժողովրդեան աւելորդապաշտութիւններէն։ Եւ Պեգգարիայի պէս՝ ընկերական տնտեսութեան ու պատժողական օրինաց բարձրագոյն խնդրոց վրայ կը խօսի։

Մանծոնի, Հարան և Խօսնայր գրուածոյն յաջողութենէն վերջը՝ արտաքին մատենագրութեան վերջին բարեւր տուաւ։ Սաստիկ սիրող ընտանեկան կենաց, և ևս քան զևս կրօնական զգացմամբք լցուած, երեսուն տարիէ աւելի խորին առանձնութեան մէջ կեանքը կ'անցնէ, հեռի 'ի քաղաքական խռովութեանց, անփոյթ ազատութեան և փառաց, կամ մանաւանդ երկուքն ալ 'ի ներքին երջանկութիւն և 'ի հրահանգս առաքինութեան վերածելով։ Եւսե դառն Թշուառութիւնք

ալ գլխէն անցան . իր առջի ամուսնոյն մեռնելէն ետեւ կրկին անգամ ամուսնանալով (1833), յաջորդաբար իր չորս որդւոցը մահը տեսաւ . վերջին աղջիկը մեռաւ յամին 1856, թողլով զծերունին յամայի առանձնութեան : Այդ կար ատեն բնակած է 'ի Պրուսսանոյ , Սիլանու շրջակայքը :

Սանժոնի անգամ մի ևս գրիչը ձեռքն առաւ , իրաւական հասարակապետութեան պատմութեան կտոր մը հերքելու համար , յորում Սիսմոնտի մեծաւ խստութեամբ ուղղափառ եկեղեցւոյ միջին դարու մէջ ունեցած բարոյական ազդեցութեան վրայ կը ճառէր . իր պատասխանատուութիւնը կը կոչուի , Դիպոլո-Ռիւնի 'ի վերայ ուղղափառ բարոյականի (1834) : Ար յիշա-

տակուի նաեւ ճառ մը Սոմարտացւոց պատմութեան քանի մը մասանց վրայ : Սանժոնի այս զանազան երկասիրութեամբք՝ որովք տեական փառք մը ժառանգեց իբրեւ վիպասան , իբրեւ քնար , երգակ բանաստեղծ , կամ նաեւ իբրեւ ողբերգակ քերդող , ոչ այնչափ մատենագրութեան այս մասանցը՝ որչափ իր լեզուին վրայ ազդեց , տալով աւելի դիւրաթեքութիւն մը , զանազանութիւն և գեղեցկութիւն : Սանսաւորապէս ջանացած է վերածել 'ի միութիւն միոյ ազգային մատենագրական լեզուի՝ իտալական բազմաթիւ գաւառական լեզուներն , որովք արդի երկասիրութիւնք նախադասական դարուց միութեանէն վերջացած են , իրենց ազգիւրէն զանոնք առնելով :

Ի ՉԱՐՉԱՐԱՆՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Ո՛վ երկիւղածք ի հանդերձեալ ցասմանէ ,
 Ի ուռ յամրագնաց այսօր ելցուք ի տաճար ,
 Օ՛րդ ժողովուրդ որում վարանս արկանէ ,
 Ի ուր աղիտից յանկարծ հընչեալ գուժահար .
 Ս'ի ձայնատու մնասցուք հնչման զանգակին՝
 Օ՛ր չըներէ սերկեանս հանդէս տըխրամած ,
 Հանդերձ սըգոյ հարսին՝ ընդ մահ փեսային
 Օ՛յրիացեալ կայ խորանաւն ահա մած :

Ի ըռեալ հատեալ են երգք ընդ սուրբ պաշտամանց ,
 Որովք առ մեզ խորհրդակիր խոնարհի
 'Երջխարն անմահ խաղաղութեան և կենաց ,
 Ընդ հովանեաւ այլափոխեալն հացի :
 Սաղմոս մ' և եթ ի լուր հընչի ողբաձայն ,
 Օ՛ր քաջախոհն Ասայիաս նըւագեաց
 Յաւուր՝ յոր սիրտ նախանըկատ յապագայն ,
 Տագնապելով նեղէր յերկնիցն արհաւրաց :

Օ՛րմէ խօսիս ո՛վ Յուդայի մարգարէ ,
 Ո՛ր իցէ սա որ անմահին յանդիման՝
 Երնցի հանգոյն բողբոջ ի ծիւ մերկ յերկրէ ,
 Ընկեալ ի բաց ի յաղբերէն կենսական ,
 Ը՛յր տառապեալ նախատակոծ ընկեցիկ ,

Որ Թաքուցեալ զդէմնն ծածկէ քողապատ,
Իբր յերկնառաք սաստից հարեալ դը սաստիկ
Վան զամենայն մարդ մահացու ապիրատ:

Սա է արդարն յանօրինաց վիրաւոր,
Համբերատար եւ անկրօն հեզաբար.
Սա ինքն արդարն, յորոյ Բարձրեալն երկնաւոր՝
Լահէղ ի գլուխ զհանուրց յանցանս չարաչար:
Սա ինքն է Սուրբն եւ սա Սամփսոն կանխասաց,
Որ զԽրայէլ յազատութիւն հան մահուամբ,
Լա ըզգըլտոյն վարս գերազօր աւանդեաց
Ուխտադրուծ հարսին իւրոյ սիրակամ:

Բազմեալն յերկնից արփիահրաշ ի կամար,
Լա Բդամայ եղեալ որդի մարմնազգեաց,
Ու խորշեցաւ բաժանել զոյգ հաւասար
Օժառանգութիւն դրժնեայ՝ նդ եղբարց եղկելեաց.
Բզնախատինս յանձն իւր տարաւ եւ զկրտտանս
Լա անցանել ընդ երաշխէպս իսկ մահուն.
Կըրել երկիւղ՝ որ տայն գըթել ի վըրիպանս,
Որ ոչ գիտաց ինչ վըրիպել բնաւ համբուն:

Տարաւ մերժման պաղատանաց կաթոգին,
Լա սպառնսպուռ անտես մնալոյ ի հօրէն
Ո՛վ արհաւրացս, եւ ըզհամբոյրն ահագին,
Բը ընկալաւ ի նենգաժուտ մըտերմէն.
Որ յայնմհետէ հանգոյն եղև Թուխ մըթան
Լաղեռնաւոր ոճրագործին մարդասպան,
Որ զրահեղեղ լըսէր զարեան լոկ ըզձայն.
Լա իմացաւ՝ որո՞ւմ եղև մատն արեան:

Ո՛վ արհաւիրք, ժըպիրհ ժողով նախատչաց
Յաստուածագիծ դէմն հարկանեն բիւր եպեր,
Յոր ակնարկել չըհանդուրժեն սուրբ հայեացք
Լ՛նմեղական որդւոց երկնից սըրբասէր:
Որպէս արբշիւ զի յուսկ գինւոյ ըզձանայ,
Բտելութիւնն այնպէս վառի առ յեղեռն,
Լա յեղերանցն մեծագոյն գըրգուէ զնա
Լ՛նգութ հրճուանք իսկ եղերանց չարասէր:

Բալ Թէ ո՞ էր այդ անմըռունչ պարտաւոր
Օ՞ր առաջի իւր անիրաւ աթոռոյն,
Վարչեալ ձըգէր ամբարտաւան հրեայն գող,

Որպէս ըսպանդ վարեալ հանդէպ սեղանոյն .
Գողտղն ըզդա հռովմայեցին ոչ ծանեաւ ,
Եւ ի խորհուրդ մըտաբերեաց չարաչար ,
Թէ զնուիրականն հեղուլ արիւն իցէ լաւ
Յիւրոյ գահուն հաստատութիւն ընդ երկար :

Յերկինս ի վեր յողորմատես ցաւագին՝
Ելին զազիր պաղատանաց շեշտ հայցուածք ,
Եւ երկնայինք զերեսս իւրեանց ծածկեցին ,
Ըսէ Ըստուած . Ի իցի 'ստ ձերոցըդ կամաց ,
Եւ այն արիւն գըրեալ յանէծս առ ի հարց ,
Ըզծընդուլք նոյին հոսի տակաւին
Որք եւ ընդ դարս անցեալ յոլովս դարձադարձ ,
Ոչ ի գլխոյ իւրեանց ի բաց Թափեցին :

Եւ մինչ այն ինչ ի բարձ մահճին դըժընդակ ,
Խոնարհեցաւ տըրտմազգեցիկն այն ճակատ ,
Եւ բարձրաձայն արձակելով աղաղակ ,
Ըզհուսկ յետին զհառաչանաց շունչն եհատ .
Ըճեալ սպառնայր սաստ սրտմտեալ Բարձրելոյն
Բերկրեցելոց սպանչացն անդէն իսկ ի լեառն .
Բարձր ի դիտէն ի տես Թըւի գալ համբուն ,
Թըւի ձայնէլ , Թ' Եկից ընդ հուպ ի վրէժ վառ :

Ո՛վ Հայր բարձրեալ , պատարագիս գէթ ի շնորհ ,
Թող լռեսցէ այն ահաւոր բարկութիւն
Եւ զաչացուացն անհանձար մտաց բանս մոլոր ,
Ի լաւագոյն , Տէր , փոխարկեա՛ գըթութիւն :
Ըյո՛ իջցէ իջցէ արիւնդ ըզնորօք .
Ըյլ իբր անձրև ի լըւացումն հեղագոյն .
Ըմենքեան խոտորեցաք լի մեղօք ,
Օ՛ւամենեցուն ջնջեսցէ պարտս այդ արիւն :

Եւ դու , ո՛վ Մայր , որ առ երի անբարբառ
Կացեալ տեսեր զ' առ ի խաչին որդւոյդ մահ ,
Հայցեա՛ ընդ մեր , սըգաւորաց մըխիթար ,
Օ՛ ի եւ յիւրոց ըզդա տեսցուք փառաց գահ՝
Եւ վիշտք համբուն որով անգութն ամանակ
Սաստիկ զզուէ զպանդխտութիւն արդարոց ,
Ի չարչարանս Որդւոյդ խառնեալ մաքրունակ ,
Ի իցին անմահ վայելից գրաւք յերկնից ծոց :